

Szmeskó Gábor

Az *Őszikék* fogadtatása

Az *Őszikék* megjelenésével és fogadtatásával foglalkozó kutatásom középpontjában két problematika áll: az *Őszikék* versei közül 1877–1882 között publikált művek megjelenésének körülményei, fogadtatása; valamint az *Őszikék* „teljes” kiadásának kérdése. A következőkben három problémakört szeretnék felvázolni. Az első pontban filológiai jellegű észrevételeket fogok megfogalmazni, először az *Őszikék* (még Arany életében) kiadott verseivel kapcsolatban, majd a teljes kiadás problematikáját érintően. Ezt követően a *Tetemre hívás* megjelenési körülményeit fogom ismertetni, végül Gyulai Pálnak Arany kései életművével kapcsolatos szerepéről lesz szó.

Néhány filológiai jellegű megjegyzés

Az *Őszikék*kel foglalkozó szakirodalom szinte unalomig ismételt megállapítása, hogy Arany kései versgyűjteményéből életében tizenöt művet adott ki, melyeket kék csillaggal gondosan megjelölt a *Kapcsos* könyvben. Némi lapozgatás és számolás után azonban kiderül, hogy 16 vers van megjelölve a könyvben, bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy ebből egy költemény alatt (*Fél magyarság*) a „régibb” bejegyzés olvasható. Tehát az új költemények közül valóban csak tizenöt mű lett megjelölve. Ezek megjelenéséről a közelmúltig nem volt pontosabb információnk, s a *Kortársam R. A. halálán* megjelenési helye is csak nemrég bukkant elő. Az apró pontosításokon túl azonban problémát jelent az *Őszikék* „teljes” gyűjteményének megjelölése. A 19. századi kiadványok ugyanis ebből a szempontból megbízhatatlannak tekinthetők. Ráth Mór 1883–1885 között megjelentetett *Arany János Összes Munkái* című kötetében az *Őszikék* közül azt a tizenöt költeményt közli, melyet Arany még életében közreadott. Arany László pedig azokat a költeményeket tette nyilvánossá, melyek az *Őszikék* közül még kiadatlanok voltak. *Arany János kisebb költeményei* címen a 19. század második felében rengeteg kiadást megelőző kötet pedig a Ráth Mór-féle kiadást követi, egészen 1894-ig. Ebben az évben ugyanis egy számos pontatlanságot tartalmazó, de viszonylag teljes képet közlő kötetet kaphattak az olvasók az *Őszikék* műveiről. Habár a teljes kiadást tűzte ki célul, ezt maradéktalanul nem teljesítette a kiadó. A kötet komolyabb pontatlanságai – a versek címét és helyét tekintve – a következők:

1. Címváltoztatások:

A *Kapcsos* könyv címei

Czím nélkül
Kortársam R. A. halálán
Népdal
Népdal
Az élet mint tivornya

Az 1894-es *Kisebb költemények* címei

Növünk együtt
Kortársam halálán
Duna vizén
Hajrá, hajrá!
Ez az élet...

2. A *Töredékek és rögtönzések* fejezetben közölt versek, amelyek a *Kapcsos* könyvben még az *Őszikék* között voltak: *Aj baj!*, *Még egyszer*, *A tölgyek alatt*, *Egy ara sírkövére*.
3. A kötet nem tartalmazza az alábbi verseket: *A magyar nyelv*, *Naturam furca expellas*, *Őszikék*, *Párviadal*.
4. A *Kapcsos* könyvben nem szereplő, mégis az *Őszikék* kötethez tartozóként közölt versek: *A sors hümora* (1879. július).

Ezek alapján azt látjuk, hogy Arany halála után tizenkét évvel még mindig nincs elfogadható kiadása az *Őszikék* verseinek, ami indokolhatja a recepció elhúzódását. Érdeemes feltennünk a kérdést, hogy van-e azóta teljes kiadása az *Őszikék* műveinek. Ennek eldöntéséhez meg kellene tudnunk határozni, hogy mely versek tartoznak az *Őszikék* közé. Ezzel összefüggésben a másik probléma annak bizonyítása, hogy valóban ciklusról van-e szó. E felvetés megválaszoltnak tekinthető, köszönhetően többek között Hász-Fehér Katalinnak. További kérdés tárgya az is, hogy ha ciklusról van szó, az kötelez-e minket valamire. Ha zárt egységként kezeljük az *Őszikéket*, akkor lírai önéletrajzként is értelmezhetjük. Ebből pedig az következik, hogy meg kell hagynunk a kötet sajátos formáját, sorrendjét.

De létezik-e ez a kötet? Úgy tűnik, hogy nem. A kutatások ugyanis bebizonyították, hogy az *Őszikék* című vers második szakasza és a *Bonczék* is a *Kapcsos* könyvben található ciklushoz tartoznak: vagyis a *Kapcsos* könyv nem hiánytalan gyűjteménye az *Őszikék*hez sorolható verseknek. Az 1951-es kritikai kiadás (AJÖM I.) ciklusként értelmezi az *Őszikéket*, de az időrendet fontosabb kategóriának tartja, így a két régebbi verset kiemeli a ciklusból. Az Osiris kiadónál 2003-ban megjelent kiadás időrendben közli a verseket. A Kerényi Ferenc által szerkesztett *Arany János Balladák, Őszikék* megbontja a versek sorrendjét annyiban, hogy az *Őszikék* címadó versét a ciklus elejére emeli, és *A tölgyek alatt* után közli Arany későbbi „válaszversét” (*A tölgyek alatt N° 2.*). Ezenkívül a verseket a megírás sorrendjében közli, mely néhány helyen a *Kapcsos* könyvbe való bemásolás sorrendjét is felborítja. Nem teljesen érthető továbbá, hogy a *Bonczék* miért nem került Kerényi kiadásában az *Őszikék* versei közé, holott a kötet címadó versének második szakaszát, melynek a kötethez való tartozását szintén utólag állapították meg, hozzátartozónak vette. A *Bonczék* esetleges helye ráadásul jól körvonalazható a kötetben. A 29-es és 30-as sorszámú versek számai ugyanis jól láthatóan át vannak javítva (30-ról 29-re, illetve 31-ről 30-ra), vagyis eredetileg a *Bonczék* a 29-es számú vers lehetett. Emellett a *Fél magyarság* és *A magyar nyelv* sem szerepel a kötetben. Az utóbbi magyarázható azzal, hogy ez a vers a kötetben áthúzva szerepel – azonban így újra problémaként merül fel az *Őszikék* második szakaszának közlése. A *Fél magyarság* esetében hasonló következtetéssel találkozunk: miért szerepel a kötetben az *Aj-baj!*, mely „régibb” vers, ha a szintén „régibb” *Fél magyarság* nem kerül közlésre.

Javaslatom szerint minden verset az *Őszikék* ciklusba kell sorolnunk, amely a *Kapcsos* könyvben (a 10. és 44. lap között) szerepel, s melyről a kritika azóta kiderítette, hogy a ciklushoz tartozik. Valamint maximálisan figyelembe kell vennünk a *Kapcsos* könyvbe másolás sorrendjét, mint a korpusz struktúráját. Így elkerülhetjük az esetleges ellentmondásokat, s a lehető legszélesebb spektrumú gyűjtést közölhetjük az olvasókkal.

Az irodalmi nyilvánosság terei

A következőkben a *Tetemre hívás* megjelenési körülményeit fogom ismertetni. Ez volt a harmadik vers, amely (*A tölgyek alatt* és *A lepkeket követően*) megjelent az *Őszikék* művei közül, és amely talán a legérdekesebb környezetben került az irodalmi nyilvánosságba, a Kisfaludy Társaság 29. közülésén. A gondosan meghirdetett, s Arany János neve miatt feltűnést keltő közülésen óriási tömeg gyűlt össze. Legrészletesebben a *Pesti Napló* másnapi (1878. február 11.) száma beszéli el a történeteket. A balladát Szász Károly „[n]em olvasta, hanem gondos tanulmánnyal, tökéletes készültséggel szavalta”. A riadó taps és a heves ünneplés következtében az ülésen tíz perces szünetet voltak kénytelenek tartani. „Arany János balladája előadása után a Két egyetem ifjúságának küldöttsége díszes ezüst koszorút nyújtott át az elnökségnek a költő számára.” Ragályi Lajos joghallgató volt az átadó. Az ülést követően az ünneplők átvonultak Arany János lakására, hogy tovább éltessek a költőt. A Kisfaludy Társaság köszöntése után Lukács Móric, a társaság elnöke adta át az egyetemi ifjúság ajándékát, a gyöngyökkel hímzett selyempárnán fekvő ezüstkoszorút, majd bemutatta a fiatalokat. A Petőfi Társaság küldöttei „tiszteleti tagságról szóló oklevelet” adtak át Aranynak. Az ezt követő beszélgetésen a *Szigligeti-albumra* terelődött a szó, s a jelenlevő szerkesztők (Várady Antal, aki a díszoklevelet átadta, és Sümegi Kálmán) megemlítették, hogy az album számára kértek már levélben verset Aranytól, de felelet még nem érkezett. Válaszképpen Arany átnyújtotta nekik a *Tengeri-hántás* kéziratát. A pontosabb körülmények leírására érdemes a kortárs sajtót idézni:

A költő a Szigligeti-albumnak szánt költeményt egy kéziratcsomagból, egy vastag füzetből vette ki, mely csaknem egészen tele van kiadatlan költeményekkel. E látvány úgy hatott a küldöttség tagjaira mintha hirtelen egy rejtett bánya kincseire bukkantak volna. [...] [Arany János] költői lángját, munkakedvét egyre fenntartja, s hiven megőrzi a nemzeti irodalom újabb dicsőségére.

Miután ezek a sorok megjelentek, a kortársak, s kimondottan a szerkesztők fokozott izgalommal figyelték az Aranyról szóló híreket. Ekkor kezdett újra a közélet naponta emlegetett alakjává válni. Erre (is) mutat rá számos (a *Tetemre hívással* kapcsolatos) cikk, tanulmány, melyek a kritikai befogadás felé nyitnak. A *Tetemre hívás* fogadtatásáról szóló leírásokban figyelhetünk fel arra is, hogy együtt köszöntik Aranyt a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagjai. A korszak irodalomtörténeti összefoglalásaiból ismert tény, hogy Arany János az akadémikus irodalomhoz tartozott, s ennek feje, Gyulai Pál a régi barátság okán igényt formálhatott Arany munkáinak kiadására. A későbbiekben majd látni fogjuk, mennyire a saját irodalmi elképzeléseihez alakította az edíciókat is. A velük szemben álló fiatal nemzedék (amelynek tagjait Gyulai nem engedte a hivatalos irodalom áramlatába kerülni) társulata a Petőfi Társaság volt, amelynek elnöki posztjára Jókait sikerül megnyerni. Ebből is látszik, hogy az új generáció tisztelettel tekint Aranyra, a díszoklevéllel azt fejezik ki, hogy szeretnék a maguk sorai között tudni.

Gyulai és Arany

Végezetül Gyulai Pál esetleges szerepéhez szeretnék néhány megjegyzést fűzni. Egyrészt Gyulai már a versek megjelentetésének első felvetésekor jelen van: ő, Szász Károly és Arany László győzik

meg Arany Jánost arról, hogy az *Őszikék* néhány példányát kiadja. A levelezésből gyanítható, hogy a legaktívabb követelőző Gyulai volt. Továbbá az 1878-as év, mely Arany sikerétől hangos, szintén szorosan kapcsolható Gyulaihoz (a *Budapesti Szemlé*ben jelenik meg legtöbb verse). Végül úgy tűnik, hogy az *Őszikék* megjelenése jól kirajzolható ívet ír le, melyben úgy tűnik, Gyulainak komoly szerep jutott. Ennek felvázolásához azonban meg kell említeni az *Éjféli párbaj* megjelenési körülményeit.

Habár a vers, a költőhöz illő fogadtatás szerint „a közülés várva várt fénypontja” volt (a Kisfaludy Társaság 30. közülésén adták elő), a lapok tudósításából nem lehet következtetni az első ünnepségre. Ennek okait a következőkben fedezhetjük fel: a költő életművében – a Gyulai Pál által meghatározott – „legnagyobb tartozását” 1879-ben kiegyenlítette a *Toldi szerelmének* kibocsátásával. Miután így a műértő közönség (Gyulaiék) megnyugodhatott, figyelembe vehette és tiszteletben tarthatta Arany vágyát a csendességre, a közélet zajaitól való visszavonulásra. Azonban az 1880-as nagyhatású megjelenésre szükség volt, ugyanis Arany balladájának szerepeltetése mögött Gyulai Pál irodalompolitikai lépését sejtethetjük. Gyulainak, mint a család belső barátjának, tisztában kellett lennie Arany fizikai állapotával, melyből következtetéseket tudott levonni a következő évekre nézve. S azzal, hogy az *Éjféli párbajt* nagyközönség előtt, a Kisfaludy Társaság égisze alatt adatta elő, Arany öregkori (1877 utáni) pályájára tekintve azt a képet sugallja, hogy a nagy költő megnyilatkozásainak legfontosabb pontjai kizárólagosan a Társasághoz kapcsolódnak:

1878: a Kisfaludy Társaság 29. közülésén Aranyt mint a rég hallgató költőt fogadják a közéletben. A közülest követően Arany ismételten az irodalmi élet aktív alakjává válik.

1878: ebben az évben 11 (új) verset közölnek Aranytól (ebből ötöt a *Budapesti Szemle*). Legnagyobb hatásúnak a *Kozmopolita költészetet* lehet tekinteni.

1879: a Kisfaludy Társaság november 26-i, havi ülésén Gyulai Pál bemutatja a *Toldi* régóta várt középső részét: a *Daliás idők*et, mely 1880-ban az Akadémia nagyjutalmát kapja.

1880: a Kisfaludy Társaság 31. közülésén Arany kiváló balladáját ünneplik (*Éjféli párbaj*).

1881–1882: Aranynak nincs érdemi megszólalása.

1882. október 22.: Arany János halála. Ravatala az Akadémián.

Ebben a perspektívában az *Éjféli párbaj* szerepe a következő: le kell zárnia azt az ívet, amely a *Tetemre hívás* ünnepségével, a *Daliás idők* bejelentésével a Kisfaludy Társasághoz kötötte Arany közéletbe való újbóli belépését. Lezárás olyan értelemben, hogy az utolsó nyilvános megszólalást a Társasághoz kellett kötni, mely így teljes mértékben fenntarthatta a jogot Arany János személyére és megítélésére. Figyelemre méltó, hogy Gyulai a Kisfaludy Társaság ülésein kizárólag balladákat – az epikához leginkább közel álló költői műveket – engedett szavalni, valamint, hogy hatalmas hírveréssel mutatták be a hiányzó *Toldi-trilógia* középső darabját. Gyulai így önmagát mint az Arany-életmű hiteles figyelőjét és gondozóját állította be, s megalapozhatta Arany megítélésének kisajátítását, mely alapján a legfontosabb értelmezőként léphetett fel a korban.

Írásomban három problémával foglalkoztam. Egyfelől a kutatás kérdésfeltevésből adódó filológiai problémákat jártam körül és tettem javaslatot a teljes ciklus meghatározására, melynek végső megválaszolása a kritikai kiadás feladata lesz. Másfelől ismertettem a *Tetemre hívás* megjelenési körülményeit, rámutatva ezzel a korabeli irodalompolitikai feszültségekre is. Végezetül Gyulai Pál szerepéről gondolkozva megállapítottam, hogy – a 19. században egyébként nem ismeretlen módon – az életmű értékelését kisajátító törekvéseket ismerhetünk föl tevékenységében.

Bibliográfia

- ARANY János *Hátrahagyott Iratai és levelezése*, I., Bp., Ráth Mór, 1888.
ARANY János I–II., s. a. r., jegyz. SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2003.
ARANY János, *Kapcsos könyv*, kísérőtanulmány: KERESZTURY Dezső, Békéscsaba, Akadémiai, Helikon, 1982.
ARANY János *Kisebb költeményei Teljes gyűjtemény* I–II., Bp., Ráth Mór, 1894.
ARANY János *Összes Munkái* I–VIII., Bp., Ráth Mór, 1883–1885.
ARANY János *összes művei* I., s. a. r. VOINOVICH Géza, Bp., Akadémiai, 1951.
ARANY János, *Balladák, Őszikék*, szerk., jegyz. KERÉNYI Ferenc, Bp., Ikon, 1993 (Matúra klasszikusok 13.).
Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvei: MTAK Kt, Ms5772

